

Att hindra social utslagning – om fackligt socialt arbete

Ingemar Färm

Fackligt-socialt arbete handlar om vardagssolidaritet. Det innebär konkreta insatser på arbetstid och på fritid för att stödja kamrater som är ensamma, isolerade och lever i svåra sociala förhållanden. Det grundas på arbetarrörelsens samhälls- och människosyn.

Rent praktiskt organiseras det fackligt-sociala arbetet som en samverkan mellan en lokal fackklubb och Verdandi. Fackklubben svarar för information och gemenskapsaktiviteter på arbetstid. Informationen handlar mycket om olika förklaringsmodeller till varför sociala problem uppstår och hur de kan bearbetas. Verdandi svarar för gemenskapsaktiviteter på fritiden för fackets medlemmar och deras anhöriga. Exempel på sådana aktiviteter är gemenskapsresor över veckoslut, familjehelger och semestrar.

Ingemar Färm är utredningssekreterare vid LO:s socialpolitiska enhet.

Initiativet

1974 diskuterades i en av Statsanställdas förbunds avdelningar hur man skulle angripa de svårigheter som medlemmar med sk alkohol- och narkotikaproblem har. I och för sig var väl problemen där inte större än på andra håll. Man hade dock upptäckt att allt fler medlemmar hotades av utslagning av olika skäl och ville göra något positivt för att motverka detta. Man var inte intresserad av de traditionella lösningarna med kontroll och nykterhetspropa-

ganda gentemot medlemmarna. I stället ville man jobba på ett sätt som stämde bättre överens med fackföreningsrörelsens värderingar om solidaritet, frihet, demokrati, jämlikhet och trygghet.

Verdandi, arbetarnas nykterhetsförbund som står på samma idémässiga grund som fackföreningsrörelsen, inbjöds därefter att presentera sitt sätt att arbeta. Detta arbete bygger på en tvåstegsprincip. Det första steget innebär en heltäckande information eller opinionsbildning till alla (tex i ett visst bostadsområde) kring Verdandis helhetssyn på sociala problem. Steg nr 2 innebär genomförande av olika gemenskapsinriktade aktiviteter på kvällar, helger, familjehelger och semestrar. Det bör kanske påpekas att Verdandi brutit med den traditionella nykterhetsrörelsen och tex inte längre ställer upp helnykterhet som ett krav för medlemskap. Aktiviteterna däremot måste vara alkoholfria av solidaritet med dem som har det besvärligt.

SF-avdelningen och Verdandi enades om att tillsammans starta ett projekt som syftade till att motverka ensamhet och isolering hos medlemmarna. En gemensam ledningsgrupp skulle bli svara för samordning av fackets informationsåtgärder och andra aktiviteter på arbetsplatsen med Verdandis gemenskapsaktiviteter i 4 olika bostadsområden.

Verksamheten uppmärksammades alltmer inom såväl fackföreningsrörelsen som Verdandi. Till LO-kongressen 1976 kom därför flera motioner med krav på att LO skulle sprida kunskap om den modell som SF-avdelningen och Verdandi utarbetat och ta initiativ till liknande verksamheter på andra håll. Kongressen biföll motionerna.

Man var inte intresserad av de traditionella lösningarna med kontroll och nykterhetspropaganda gentemot medlemmarna.

En gemensam central arbetsgrupp mellan LO, fackförbunden och Verdandi bildades för att fullfölja LO-kongressens beslut. Hittills har ett 70-tal samverkansprojekt mellan fackliga organisationer och Verdandi startat. Landssekreterariatet (LOs styrelse) har hösten 1978 beslutat att verksamheten skall permanentas och ett centralt kansli har byggts upp. Kansliets uppgifter skall i första hand vara att informera om den verksamhet fackföreningsrörelsen och Verdandi bedriver och att genom utbildning och information stödja nya lokala verksamheter.

Innan jag ger en mer konkret bild av hur verksamheten fungerar – några ord om utslagningen i samhället i allmänhet.

Vad är utslagning? Vem är utslagen?

Utslagning och utslagen är hårda ord. De säger att någon mer eller mindre för gott hamnat utanför. Utanför samhället, utanför arbetsmarknaden eller utanför skolan. Men egentligen menar man knappast det formella förhållandet att någon står utanför samhället eller arbetsmarknaden. Alla arbetslösa är inte utslagna. Inte alla förtidspensionärer heller. Å andra sidan finns det människor som fortfarande är kvar i produktionen som uppvisar flera tecken på utslagning.

I stället menar vi snarast att någon fungerar dåligt. I förhållande till sin omgivning och i förhållande till de krav på personlig hälsa och annat, som de flesta anser vara ett minimum. Utslagning måste därför i stor utsträckning ses i förhållande till omvärldens attityder och materiella förhållanden. Några säkra mått på utslagningens storlek är därför i stort sett omöjliga att ta fram.

Däremot säger oss våra erfarenheter att det finns många förhållanden i samhälle och arbetsliv som människor inte mår bra av. Informationen från våra lokala fackliga organisationer säger att dessa förhållanden blir vanligare eller upplevs mer pressande än tidigare. Man mår inte bra av

att leva ensam och isolerad

att ständigt gå omkring och vara rädd för att förlora jobbet eller bli omplacerad

att ständigt gå omkring och vara rädd för hälsan på jobbet därför att arbetsmiljön är dålig

att inte kunna få jobb när man vill jobba

att ständigt bli jämförd när man alltid kommer sist – i skolan, i arbetslivet, på fritiden

att ha 12 timmars arbetsdag därför att resor och att handla och hämta ungar på dagis tar så lång tid

att dubbelarbeta bara för att man är kvinna

att ständigt påverkas av reklam att köpa och inte ha några pengar att köpa för

att vara "avvikande" när andra är "normala".

Att förebygga utslagning

I botten för allt förebyggande arbete måste självklart ligga arbete, bostad och tryggad ekonomi. Saknas någon av de här komponenterna är vanligtvis alla andra insatser för att åstadkomma en meningsfull tillvaro för människor betydelselösa. Denna insikt har legat bakom arbetarrörelsens krav på arbete åt alla, en social bostadspolitik och ett i stort sett heltäckande socialförsäkringssystem.

Det finns anledning att särskilt betona arbetets betydelse. Att ha ett arbete skapar självkänsla och gemenskap med andra. Att inte ha ett arbete upplevs av de flesta som att man blir placerad utanför samhället och gemenskapen med medmänniskorna.

Men även om dessa förutsättningar är uppfyllda möter alla människor problem, som de måste lösa för att kunna fungera. Men möjligheterna att lösa problemen är mycket olika. Om man har lärt sig att klara av olika problem eller om man kan få hjälp eller stöd i sin omgivning för att klara dem är risken liten att man misslyckas.

Att ha ett arbete skapar självkänsla och gemenskap med andra. Att inte ha ett arbete upplevs av de flesta som att bli placerad utanför samhället och gemenskapen med medmänniskorna.

Om man däremot är ensam eller saknar stöd i sin omgivning är risken stor att även små problem blir oöverstigliga hinder. Den som känner att han inte kan eller orkar ta itu med sina problem drabbas lätt av sviktande självkänsla eller t o m självförakt. Man känner oro och otrygghet. I längden känner man att man inte kan leva med detta. I stället försöker man på ett eller annat sätt att döva oron och otryggheten, stärka den skadade självkänslan eller fly från problemen. Dessutom är naturligtvis ensamheten och isoleringen i sig svår att klara för de flesta. Alla har vi behov av gemenskap med andra människor.

Lösningarna är många. En del anklagar samhället eller föräldrarna eller maken/makan och riktar sin aggressivitet mot det eller dem som de anser har orsakat det onda. Andra blir inåtvända och går ständigt och anklagar sig själva. Andra åter lugnande medel. Många dövar oron och ångesten och flyr problemen med sprit eller narkotika. Gemensamt för dessa lösningar är att de är skenlösningar och självbedrägerier, som bara skapar nya problem som kräver nya skenlösningar etc.

En första förutsättning för att vi skall kunna lösa våra problem är att vi har ett positivt stöd i vår omgivning, att vi känner gemenskap och trygghet. Eftersom en av orsakerna till att vi i vissa situationer inte klarar våra problem är att vi saknar detta positiva stöd måste vi som medmänniskor på olika sätt bygga upp ett sådant stöd för varandra. Då kommer en av de *avgörande* punkterna. Detta stöd får *inte* komma uppifrån, får *inte* kännas som en hjälp från en barmhärtig samarit (antingen han kallas socialassistent eller läkare). I stället är det viktigt att det kommer från någon som är jämställd med mig själv, som arbetskamrat, som granne, som föreningskamrat. Någon som jag kan ha förtroende för, som kan ställa upp även när det är besvärligt och, inte minst viktigt, någon som själv kan ha behov av mitt stöd. Det måste alltså finnas ömsesidighet. Med andra ord praktisk vardagssolidaritet.

Hur kan vi lösa detta i arbetslivet?

I arbetslivet finns speciella möjligheter att stödja medmänniskor solidariskt. Där finns en arbetsgemenskap, som bygger på att man arbetar ihop, är ömsesidigt beroende av varandra och genom detta

.....
Som en grundidé brukar vi framhålla att det inte handlar om alkohol utan om innehållet i människors liv.
.....

får gemensamma upplevelser. Där finns också den fackliga gemenskapen, som bygger på att vi tillsammans kämpar för att uppnå vissa gemensamma mål. Där finns naturligtvis hinder också, tex i form av dålig arbetsmiljö och felaktig arbetsorganisation eller i form av ensamarbete.

Rent praktiskt byggs de kamratstödjande aktiviteterna upp ungefär så här:

Fackliga ledare – från klubbstyrelse, skyddsombud m fl – får möjlighet att tillsammans vid flera internat diskutera socialpolitiska och socialpsykologiska frågor. Exempler tas från deras egen verklighet. Vid dessa seminarier diskuteras intensivt olika förklaringsmodeller till uppkomsten av sociala problem – återigen med koppling till deras egen verklighet. Som en grundidé brukar vi framhålla att det inte handlar om alkohol utan om innehållet i människors liv.

Sedan öppnas seminarierna med socialpolitisk skolning för andra medlemmar. Fler och fler blir med, kretsen vidgas. I en del fall har medlemmar med sociala problem av olika slag varit med ända från början. I andra fall har de kommit med först sedan informationen pågått en tid. Alla delar med sig av sina erfarenheter och tillför seminarierna det mest värdefulla innehållet – hur samhället och medmänniskor fungerar för människor i olika situationer. Liknande diskussioner kan naturligtvis föras om arbetsenheten har regelbundna gemensamma samlingar, produktionsträffar, enhetsmöten, morgonsamlingar m m.

Nu räcker det inte bara med socialpolitiska seminarier på arbetstid. De allra viktigaste åtgärderna kommer på fritiden. Det är då som ensamheten känns som störst och det är lättast att råka illa ut. Det måste då visa sig att den fackliga solidariteten och solidariteten från medlemmarna sitter i även på fritiden. Genom samverkan med Verdandi ordnas gemenskapslokaler i bostadsområden, gemenskaps-

.....
Besluten skall fattas i samma demokratiska ordning som andra fackliga beslut.
.....

resor till självhushåll på veckoslut, storhelger och semestrar. Då kan även de anhöriga vara med. Vi vet att det är viktigt att grupperna är allsidigt sammansatta åldersmässigt och könsmässigt.

Att självhushåll är viktigt har ett par speciella förklaringar. Det gemensamma arbetet skapar gemensamma upplevelser som knyter människor hårdare samman. Det innebär en praktisk jämlikhet – ingen är tjänare åt någon annan. Det blir en praktisk utbildning för människor som inte lärt sig att klara vissa nödvändiga sysslor.

Den här inställningen innebär att det är självklart att det är inom facket som verksamheten skall skötas. Att blanda in arbetsgivare, socialvård, läkare etc. kan medföra risk för att verksamheten raseras. Då blir förhållandena inte jämlika – den ene har ett övertag, kan vidta åtgärder, har ett språk och en social ställning som är på en helt annan nivå.

När det gäller medverkan från läkare, socialarbetare m fl i det fackligt-sociala arbetet menar vi att det skall ske i form av resurser som skall finnas tillgängliga när den enskilde eller facket anser att de behövs. Vi vet att många läkare och socialarbetare m fl har svårt att acceptera den här passiva rollen. Det gäller inte minst dem som är politiskt progressiva och delar fackföreningsrörelsens grundsyn. Inte desto mindre är det viktigt att de i detta sammanhang inser sin rätta roll. Detta får dock inte uppfattas som en uppmaning att vara passiv när det gäller att ställa krav på förändringar i företag och samhälle. Tvärtom – där är deras yrkeserfarenheter av stort värde.

Den lokala organisationen

För att dessa idéer skall kunna fungera praktiskt måste vissa förutsättningar råda. Det krävs tex att någon medlem på heltid får ägna sig åt att bygga upp verksamheten – ordna seminarier, veckoslutsresor, samarbetet med Verdandi etc. I princip bör dessa pengar tas ur produktionen men innan vi förhandlat oss fram till detta måste samhället ställa upp med resurser – och gör det också i växlande omfattning och former. Kommuner och landsting har givit bra stöd på en del håll. Delegationen för social forskning och Socialstyrelsens alkoholnämnd har också givit bidrag. Fortfarande är dock stödet otillräckligt.

I princip kan sedan samma resonemang föras när det gäller den praktiska vardagssolidariteten i bostadsområden och skolan. Samhället måste ställa upp med förutsättningar – stöd till organisationslivet, gemensamhetslokaler, krav på att de boende och eleverna tar ansvar för det som är gemensamt och ger förutsättningar för att i praktiskt arbete få gemensamma upplevelser.

Rent organisatoriskt betonar vi i alla sammanhang att den här verksamheten inte får ses som en speciell aktivitet, som skall skötas av vissa "intresserade" medlemmar. Det skall alltid vara avdelnings- eller klubbstyrelsen, som har ansvaret för verksamheten. Besluten skall fattas i samma demokratiska ordning som andra fackliga beslut. Och de idéer som verksamheten bygger på skall prägla alla fackliga verksamheter. Det betyder att studieorganisationsstyrelsen, skyddsombuden, ledamöterna i anpassningsgrupperna och alla representanter facket utser i olika organ är lika viktiga målgrupper för information. Men, och det är viktigast av allt, informationen och verksamheten skall gälla *alla* medlemmar. Det är där kärnan ligger.